

Antropologinis žvilgsnis į laiškus: prieigos ir disciplinos

Visas šis Tautosakos darbų tomas yra skirtas laiškü tyrinėjimams. Pastaraisiais dešimtmečiais pasaulyje jie itin suintensyvėjo. Keitėsi požiūris į laišką: į jį imta žiūrėti ne vien kaip į papildomos istorinės ar lingvistinės informacijos šaltinį, bet ir kaip į atskirai tyrinėtiną, daugeliu atžvilgių specifinį fenomeną, padedantį naujai iškelti daugelį klausimų. Humanitariniuose ir socialiniuose moksluose laišką imama suprasti kaip vieną iš žmogaus veiklų, savitą komunikacijos būdą, pirmiausia įdomų iš antropologinės perspektyvos. Kai laiškas laikomas svarbia ir integralia gyvenimo dalimi, tyrėjams jis tampa šaltiniu, atveriančiu žmonių bendrabūvio formas, skirtingas gyvensenas ir jų refleksiją, žmogiškų santykių palaikymo būdų ir formų įvairovę. Tai leidžia išplėsti antropologijos ir etnologijos tyrimų lauką, pakviesti ir kitų disciplinų tyrėjus.

Nėra abejonės, kad liuanistinius tyrimus iš išorės veikia bendros pasaulinės tendencijos, kartu jie dalyvauja bendrame humanitarikos procese. Mums, šio žurnalo tomo sudarytojoms, rūpėjo detaliau išsiaiškinti, kaip kintantis požiūris į laiškus veikia Lietuvos situaciją: ar atliekamuose liuanistiniuose tyrimuose jie laikomi savita ir atskirai tyrinėtina kultūros dalimi bei įdomiu daugialypiu paveldu, ar apimama jų įvairovė, ar kreipiamas dėmesys ne tik į garsių intelektualų, menininkų ar politikų, bet ir į istoriškai neišgarsėjusių žmonių epistolinį palikimą.

Siekdamos apmąstyti kylančius klausimus, pirmiausia suorganizavome du renginius – iš viso penkias dienas trukusius seminarus su diskusijomis¹, skirtus antropologiniams laiškü tyrinėjimams. Į juos pakvietėme skirtingų sričių su laiškais dirbančius ar dirbusius ir reikšminį pėdsaką palikusius tyrėjus, taip pat tarptautinio masto metodologus. Šiuose seminaruose plenarinius pranešimus skaitė ir išsamiose diskusijose dalyvavo žymūs mokslininkai Maria Tamboukou, Maarja Hollo, Paulius Vaidotas Subačius, Aistė Kučinskienė, Arvydas Pacevičius, Juozapas Blažiūnas, Aurelija Tamošiūnaitė, Solveiga Daugirdaitė, Loreta Mačianskaitė, Rūta Oginskaitė, Virginijus Gasiliūnas, Radvilė Racėnaitė ir kiti tyrėjai, kurie toliau bendradarbiavo su šio tomo sudarytojomis.

Teminis folkloro tyrimų žurnalo Tautosakos darbai tomas neatsitiktinai skirtas laiškam kaip plačiausiai paplitusiai, labai skirtingų žmonių praktikuotai rašymo formai. Į atvertą tyrimų lauką jis kviečia kitų mokslo sričių tyrėjus: istorikus, literatūrologus, lingvistus, filosofus. Taip norime sutelkti pastaruoju metu Lietuvoje

¹ Seminarų programos yra pasiekiamos interneto svetainėje: <https://prigimtaine.lt/lt/seminarai/xxii-seminaras/programa/>; <https://www.prigimtaine.lt/lt/seminarai/xxiii-seminaras/programa23/>.

atliekamus šios krypties tyrimus, numatome, kad toks tyrimų skelbimas rodo laiškų tematikos tyrinėjimų mastą ir dar neišnaudotas galimybes, negana to, gali intensyvinti laiškų tyrimus ateityje. Po įžanginio garsios epistolikos tyrimų metodologės M. Tamboukou straipsnio publikuojami lietuvių mokslininkų darbai, parašyti vadovaujantis teorinėmis skirtingų disciplinų – filosofijos, literatūros antropologijos, lingvistikos ir istorijos – paradigmomis. Galima sakyti, kad tomas atskleidžia šiandieninę lietuviškųjų tyrimų, skirtų laiško fenomenui kaip pagrindinei temai (o ne jau turimą informaciją papildančiai medžiagai), būklę.

Leidinį pradedančiame M. Tamboukou straipsnyje kalbama apie medžiagos ir sekimo ją svarbą, tyrinėtojų gebėjimą sekti ne vienu pasirinktos medžiagos aspektu, pasiduoti kitoms jos siūlomos analizės kryptims. M. Tamboukou pristato difrakcinio skaitymo metodą, savo pačios taikomą kur kas didesniame moterų egodokumentikos palikimo tyrime, aptariamame straipsnio pradžioje. Nedidelė šio tyrimo dalelė, vienas atvejis, kaip iliustracija pateikiama ir straipsnyje. Jame, kaip ir kituose savo tekstuose, M. Tamboukou teigia, kad tiriamoji medžiaga turi būti laikoma besąlygiškai svarbesne už išankstines tyrėjų nuostatas – tyrimas turi atverti ir aktualizuoti medžiagą, o ne ją panaudoti.

Po įžanginio metodologinio straipsnio publikuojamas Jurgos Jonutytės straipsnis, skirtas neišvengiamo bendravimo laiškais (kai bendrauti niekaip kitaip neįmanoma) temai. Bendro laiko ir virtualybės aspektais analizuojami atsitiktinai surasti kasdieniai niekam nežinomos sovietinio Kauno gyventojų poros laišškai. Straipsnyje taip pat aptariamas klausimas apie svetimų laiškų (ypač – rašytų nežymių žmonių) tyrinėjimo etiškumą. Dėmesys laiškam kaip savitai, daugialypei biografinei medžiagai atsiskleidžia ir Giedrės Kazlauskaitės straipsnyje apie Vinco Mykolaičio-Putino laiškus artimiesiems, kolegoms, taip pat – apie rašytojo gautus gerbėjų laiškus. Nors apžvelgiama tik dalis laiškyno (ir gausaus, ir iki šiol netyrinėto), jau ryškėja tokios rašytojo socialinio gyvenimo detalės, kurių neatskleistų joks kitas šaltinis, – remdamasi laiškais G. Kazlauskaitė brėžia V. Mykolaičio-Putino socialinio portreto kontūrus.

Deimantės Aidukaitės-Mikelionienės atliktame asmeninės diplomato Petro Klimo korespondencijos tyrime analizuojama laiškų kalba – apimami tiek jo gyvenamo meto rašytinės kalbos ypatumai, tiek individuali jo minties raiška. Remdamasi diplomato laiškais, tyrėja analizuoja bendrinės kalbos formavimosi laikotarpio kalbą – žodyną, posakius ir rašybą. Laiškuose atsiskleidžia lietuvių kalbos vartojimo jos pereinamuoju laikotarpiu ypatumai. Visų pirma dėl to, kad tai nėra vieši, reprezentacijai skirti tekstai, jais nenorima nieko kito, kaip tik kuo labiau susikalbėti.

Medžiagos besąlygiškos svarbos idėją išlaiko Vyktas Vaitkevičius: jo straipsnyje neįkainojama partizanų laiškų medžiaga iškeliama ne kaip istorinės informacijos šaltinis, bet kaip savarankiški ir daugeliui istorinių, psichologinių, filosofinių ir kitokių apmąstymų vertingi dokumentai, reikalingi analizės ir įsigilinimo. Šis ypač svarbus partizaninio karo dalyvių gyvenimo aspektas – susirašinėjimas su artimaisiais – iki šiol nebuvo tapęs atskirų tyrimų vertu reiškiniu. Nors partizanų laišškai ligi šiol epizodiškai naudoti tikslinant informaciją, jie dar netyrinėti kaip esminis partizanų socialumo, jų savivokos ir emocinės savijautos veiksnys. Lietuvos partizanų laiškus

reikėtų laikyti svarbia ir ypač trapia Lietuvos kultūros dalimi, kurią būtina pastebėti ir apie kurią didžioji dalis visuomenės greičiausiai nieko nežino. Šio straipsnio vertę padidina ir tome iškart po jo publikuojamas į partizaninį karą įsitraukusios šeimos susirašinėjimas.

Apibendrinant skelbiame mokslinius straipsnius svarbu pabrėžti, kad visų jų medžiaga tampa vadinamieji paprasti laišškai – tokie, kurių svarbiausias tikslas yra palaikyti artimą santykį, neatitrūkti nuo žmogaus, esančio svarbaus, tačiau nutolusio fiziškai. Paprastus laiškus rašė visi – ir žymūs rašytojai, mokslininkai, menininkai arba politikai, ir vos pramokusieji rašyti. Šis būdas palaikyti santykį yra savitas ir įdomus, jis nusipelno įvairialypių tyrimų. Tome išryškėja laišku kaip žanro savitumas, tiriant įvairiais metodais parodomas svarbus jų vaidmuo tiek kasdieniam gyvenimui, tiek kultūrinei savivokai. Tekstus jungia antropologinė, etnologinė prieiga, apimanti skirtingų disciplinų tyrimus.

Kituose tomo skyriuose skaitytojų dėmesiui siūlomi pokalbiai, recenzijos, įvykių apžvalgos. Čia daugiausia susitelkiama į laišku šaltinius, skirtingus jų skelbimo būdus. Skelbiamas pokalbis su viena svarbiausių ir profesionaliausių laišku tyrėjų Lietuvoje Neringa Markevičiene, pasitelkiančia tradicinę ir skaitmeninę tekstologiją ir laišku turinio tyrimus. Kalbama apie jos požiūrį į laiškus, tyrimo būdus ir patirtis, nors labiausiai susitelkiama į naujausią darbą – Balio Sruogos Raštų 17 tomo 2 knygos rengimą ir joje skelbiame laiškus iš Štuthofo. Baigus šį darbą tapo svarbu suvokti, kaip B. Sruogos laišškai atsiskleidžia bendrame Štuthofo kalinių laišku kontekste, – į tai gilinamasi laišku rengėjos pokalbyje su istoriku Arūnu Bubniu, tyrusiu lietuvių kalinius Štuthofo koncentracijos stovykloje.

Recenzuodama epistolinių tyrimų gaires brėžiantį tekstą – laišku tyrimus atliekančios ir apmąstančios M. Tamboukou monografiją *Epistolary Narratives of Love, Gender and Agonistic Politics. An Arendtian Approach* (2024) – J. Jonutytė aptaria autorės formuojamas prieigas prie asmeninių ir net intymių laišku, leidžiančias egodokumentuose išskaityti naują, įdomų ir dabarčiai aktualų turinį. Siūlomos prieigos parodo, kaip laiškuose glūdintis asmeniškasis ir subjektyvus meilės patirties artikuliuojamas koreliuoja su visuomenės to meto sampratomis. Kitose spausdinamose recenzijose apžvelgiama dalis laiškam skirtų leidinių, išleistų per pastaruosius trejus metus. Į recenzenčių ir recenzentų akiratį pateko viena verstinė knyga – Etty Hillesum laišškai, rašyti iš Vesterborko lagerio. Šalia jos skelbiama recenzija įspūdingai išleistam vyskupo Teofiliaus Matulionio laišku iš tremties leidiniui. Su XX a. vidurio istorijos kataklizmais susijusi partizaninio pasipriešinimo dalyvio Juozo Lukšos-Daumanto laiškinę skelbianti knyga, o su priverstinės emigracijos likimais – prelato Kazimiero Stepono Šaulio bei kino menininkų Adolfo ir Jono Mekų laišškai (prie pastarosios knygos sugrįžta 2021 m., pasirodžius jos vertimams į anglų bei prancūzų kalbas). Tyčia to nesirenkant, visos recenzuojamos knygos pasirodė susijusios su sunkiais ir itin sunkiais istoriniais įvykiais, atsiskleidžiančiais iš asmeninės patirties perspektyvos, atidengiančiais artimiausius žmonių ryšius, išliekančius ribinėse situacijose. Leidinių recenzavimas sutelkė istorikes Daivą Dapkutę ir Gretą Paskočiumaitę, literatūros bei folkloro tyrėjas Neringą Butnoriūtę bei Vitą Ivanauskaitę-Šeibutienę, filosofą Mantą Antaną Davidavičių.

2024-ieji išsiskyrė akademiniais ir archyviniais įvykiais, svarbiais siekiant nuosekliai apmąstyti laiško fenomeną. Kaip jau minėta, įvairiausiems laiškyrams buvo skirtos penkios Prigimtinių kultūros seminarų dienos. Žurnalo informacijos skiltyje pristatoma antroji (vasarinė) šio seminaro dalis. Į apžvalgą pateko ne vien atskiri pranešimai ir jų tematikos, bet ir kiekvieną jų lydėjusios ilgos, konceptualios diskusijos. Taip pat pristatomas pasaulinis laiškų tyrėjų tinklas (TERN: The Epistolary Research Network) ir 2024 m. jo rengta konferencija. Paskutinė apžvalga supažindina su Lietuvių tautosakos archyvo egodokumentų rinkimo iniciatyva: Lietuvos gyventojai raginami šeimų archyvuose sukauptus laiškus atrasti kaip visai lietuvių kultūrai vertingus artefaktus ir perduoti juos saugoti Archyviui. Čia jie papildys bendrą epistolinių praktikų vaizdą, bus patikimai saugomi ir prieinami tyrinėjimams.

Giedrė Šmitienė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Jurga Jonutytė

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Anthropological View on the Letters: Approaches and Disciplines

The present volume of Tautosakos darbai / Folklore Studies is entirely dedicated to the study of letters, which has become increasingly prevalent in the whole world during the last few decades. Moreover, the view on letters has also changed: instead of simple additional sources of historical or linguistic information, they tend to be regarded as a complex specific phenomenon deserving special attention, and helpful in terms of raising numerous questions from a different perspective. In humanities and social sciences, letters tend to be perceived as a human activity and a singular way of communication, which is primarily interesting from an anthropological viewpoint. Letters regarded as an important and integral part of the human life become a research source revealing various forms of human coexistence, different ways of living and their reflection, as well as various modes and shapes of maintaining human relationships. This allows for widening the field of anthropological and ethnological study, and inviting scholars from other disciplines.

The study of Lithuanian culture is, without any doubt, affected by global tendencies, and strives to find its place in the general development of humanities. The editors of this volume seek to establish what kind of impact the changing attitude towards letters has in Lithuania: are letters regarded as a unique and separate subject in the current studies of Lithuanian culture, and an interesting form of ambivalent heritage; is their whole variety focused upon, including not only letters by famous intellectuals, artists and politicians, but also the epistolary legacy of the ordinary people?

In order to discuss these issues, we started by organizing two scholarly events – research seminars and discussions that lasted five days in total and focused upon anthropological study of letters². We invited Lithuanian researchers from various academic fields engaging in the study of letters, as well as theoreticians of international renown. In these seminars, keynote speeches were given and discussions led by such scholars as Maria Tamboukou, Maarja Hollo, Paulius Vaidotas Subačius, Aistė Kučinskienė, Arvydas Pocevičius, Juozapas Blažiūnas, Aurelija Tamošiūnaitė, Solveiga Daugirdaitė, Loreta Mačianskaitė, Rūta Oginskaitė, Virginijus Gasiliūnas,

2 Programs of the seminars are available here: <https://prigimtime.lt/lt/seminarai/xxii-seminaras/programa/>; <https://www.prigimtime.lt/lt/seminarai/xxiii-seminaras/programa23/>.

Radvilė Racėnaitė and others who subsequently participated in the process of editing the current volume as well.

It is far from accidental that this volume focuses on letters as the most popular means of writing practiced by very different people. It opens the field of research into which scholars from various disciplines may be invited, including historians, literary scholars, linguists, and philosophers. Our aims are: concentrating the relevant Lithuanian studies in this direction, establishing the scale of this research, and intensifying the future study of letters. The volume opens up with an introductory article by a famous theoretician in the epistolary research Maria Tamboukou, followed by contributions of Lithuanian scholars adhering to different research paradigms like philosophy, anthropology of literature, linguistics, and history. This volume of Tautosakos darbai / Folklore Studies reveals the current state of the Lithuanian research focused on letters as the main subject of analysis rather than as an additional material supplementing the existing information.

The introductory article by M. Tamboukou emphasizes the importance of closely adhering to the material, especially the researcher's ability of concentrating on more than one aspect of analysis, and following other directions of study inherent in the material. M. Tamboukou introduces the method of diffractive reading, which she uses in her extensive research on female egodocumentary legacy, outlined in the beginning of the article. A small part of her research is presented as a case study in this article as well. According to M. Tamboukou, the research material has an unconditional priority over the initial assumptions of researchers, the goal of the analysis being the opening and actualizing of the material rather than just employing it.

The introductory article is followed by Jurga Jonutytė's study focusing on the topic of inevitable communication by correspondence (when any other means of communication are not available). Accidentally discovered ordinary letters written by a couple of unknown inhabitants of Soviet Kaunas are analyzed in terms of shared time and virtuality. The author also pays attention to the ethical issues related to analyzing the other people's letters (especially written by ordinary private persons). Letters as a unique and ambivalent biographical material also interest Giedrė Kazlauskaitė who contributes with a study of letters by the Lithuanian poet Vincas Mykolaitis-Putinas, including his correspondence with his family members and colleagues, as well as the letters that he received from admirers. Although just a small part of the poet's epistolary legacy (both rich and underresearched) has so far been analyzed, it already presents details of his social life that could not be revealed by using any other source. The letters enable G. Kazlauskaitė to sketch out the comprehensive social portrait of V. Mykolaitis-Putinas.

In her study of personal correspondence by a Lithuanian diplomat Petras Klimas, Deimantė Aidukaitė-Mikelionienė concentrates on the linguistic features, including both the general peculiarities of the written language of that time and the personal means of expression used by P. Klimas. The diplomat's letters serve as means of studying the

formation of the Lithuanian literary language, including vocabulary, phraseology, and grammar. The letters reveal various aspects of usage of the Lithuanian language during the transitional period. Since these texts are not public or meant for representation, their sole purpose is making communication as easy and effective as possible.

The unconditional priority of the material is also maintained by Vykintas Vaitkevičius. In his article, the precious epistolary legacy of the Lithuanian partisans is highlighted not as a source of historical information, but as self-sufficient documents that are valuable in terms of various historical, psychological, philosophical and other considerations, thus deserving deep and exhaustive analysis. This peculiar and particularly important side of life of the freedom fighters, namely, their correspondence with the loved ones, has hitherto escaped attention as a phenomenon worthy of special study. Although the partisan letters have been sporadically used to detail historical information, they have not yet been analyzed as an essential factor in the social life, self-perception and emotional well-being of the partisans. The partisan letters should be regarded as an important and particularly fragile component of the Lithuanian culture, which has to be acknowledged, but has so far largely escaped the attention of the majority of the Lithuanian population. The value of the research article in this volume is further enhanced by the publication of letters written by the members of one family involved in the partisan war.

By way of summarizing the research articles published in this volume, it is important to note that all of them engage with the so-called ordinary letters, i. e. those that are meant to maintain close relationships with people who are considered important yet are physically distant. Such letters could be written by anyone – from famous writers, scientists, artists, and politicians to semi-literate people. This unique and interesting way of maintaining the relationship doubtlessly deserves researching. The articles of this volume reveal the singular character of letters as a genre, while applying diverse methods of analysis highlights their importance not only in the daily life, but also in terms of cultural self-perception. The published texts are united by an anthropological and ethnological approach, which penetrates studies rooted in different disciplines.

The second part of the volume presents interviews, book reviews, and information on recent events, which essentially engage with letter sources and different ways of their publication. First, one of the most prominent and professional researchers of letters in Lithuania Neringa Markevičienė is interviewed; she engages in both traditional and digital textual study as well as the content analysis. The interview reveals her attitude towards letters, means of research and her experiences, although mainly focusing on her recent work: editing of the second part of the seventeenth volume of Writings by Balys Sruoga, which includes his letters from the Stutthof concentration camp. The completion of this work highlighted the importance of understanding how these letters by the famous writer stand out against the general context of the Stutthof prisoners' correspondence; that is the topic of N. Markevičienė's interview with historian Arūnas Bubnys, who has investigated the Lithuanian prisoners of Stutthof.

In her review of the book outlining the further study of the epistolary material, namely, the monograph by the letter researcher and thinker M. Tamboukou Epistolary Narratives of Love, Gender and Agonistic Politics. An Arendtian Approach (2024), J. Jonutytė discusses the approaches to the personal and even intimate letters that are formed by this author and allow for discerning new, interesting and relevant contents of the egodocuments. These approaches reveal ways by which the personal and subjective articulations of love experiences inherent in the letters correlate with the social notions of the time. Other reviewers discuss publications of the previous three years that are dedicated to epistolary materials. These include one translation – namely, letters by Etty Hillesum written from the Westerbork camp. An impressive publication of letters by the deported Lithuanian bishop Teofilus Matulionis is also reviewed. The publication of correspondence by Juozas Lukša-Daumantas, member of the partisan resistance, is related to the historical cataclysms of the middle of the 20th century. Meanwhile, the fates of those subjected to emigration are disclosed by the letters of prelate Kazimieras Steponas Šaulys and those by the artists of cinematography Adolfas and Jonas Mekas (the latter book was revisited in 2021 after its translations into English and French appeared). Without any intention from the editors, all the reviewed books happen to be related to painful and extremely hard historical events, which are revealed from personal perspectives and highlight especially close human relationships that survive even in the liminal situations. The reviewers include historians Daiva Dapkutė and Greta Paskočiumaitė, literary scholar Neringa Butnoriūtė and folklorist Vita Ivanauskaitė-Šeibutienė, and philosopher Mantas Antanas Davidavičius.

The year 2024 stands out in terms of academic events aimed at consistent discussion of letters as a phenomenon. As mentioned above, five days of Seminars of the Local Culture were dedicated to analyzing various corpuses of correspondence. At the end of this volume, the second part of the seminar is surveyed, including not only topics of the individual presentations, but also lengthy and conceptual discussions that followed. Further, TERN: The Epistolary Research Network and the conference that it organized in 2024 is introduced. The last piece of information presents the campaign of collecting various egodocuments initiated by the Lithuanian Folklore Archives: the Lithuanian people are encouraged to search their family collections for letters that could be regarded as important cultural artefacts, and hand them over to the Archives for preservation. There, these documents would supplement the general notion of the epistolary practices, would be safeguarded and available to researchers.

Giedrė Šmitienė

Institute of Lithuanian Literature and Folklore

Jurga Jonutytė

Institute of Lithuanian Literature and Folklore